

Sint-Lenaarts

Late komvorming in een oude nederzetting

K.A.H.W. Leenders

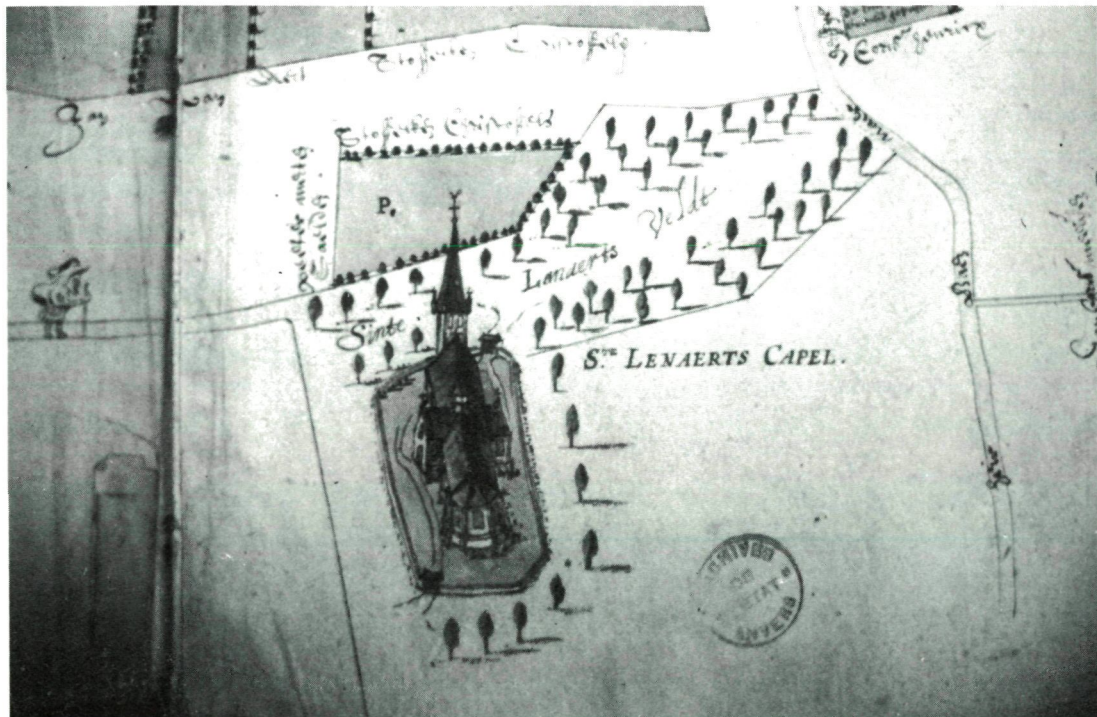
Sint-Lenaarts ligt 27 kilometer ten zuiden van Breda, in de Belgische provincie Antwerpen. Het dorp maakt deel uit van de gemeente Brecht. Brecht en omgeving kenmerkten zich lange tijd door een sterk verspreid bewoningspatroon. Alleen bij de hoofdkerk lag een dorpskom: Kerkhoven. Een onderdeel daarvan was de al in 1440 dicht bebouwde "plaatse".

Een nevenkerk van de parochie Brecht, gewijd aan Sint Leonardus, stond al in 1262 in het gehucht Houthoven. In dat jaar vergaderden de omwonenden bij de kerk en stemden ze in met een regeling die hen een eigen kapelaan en koster bezorgde. Dat was nodig vanwege de toegenomen bevolking ter plaatse.

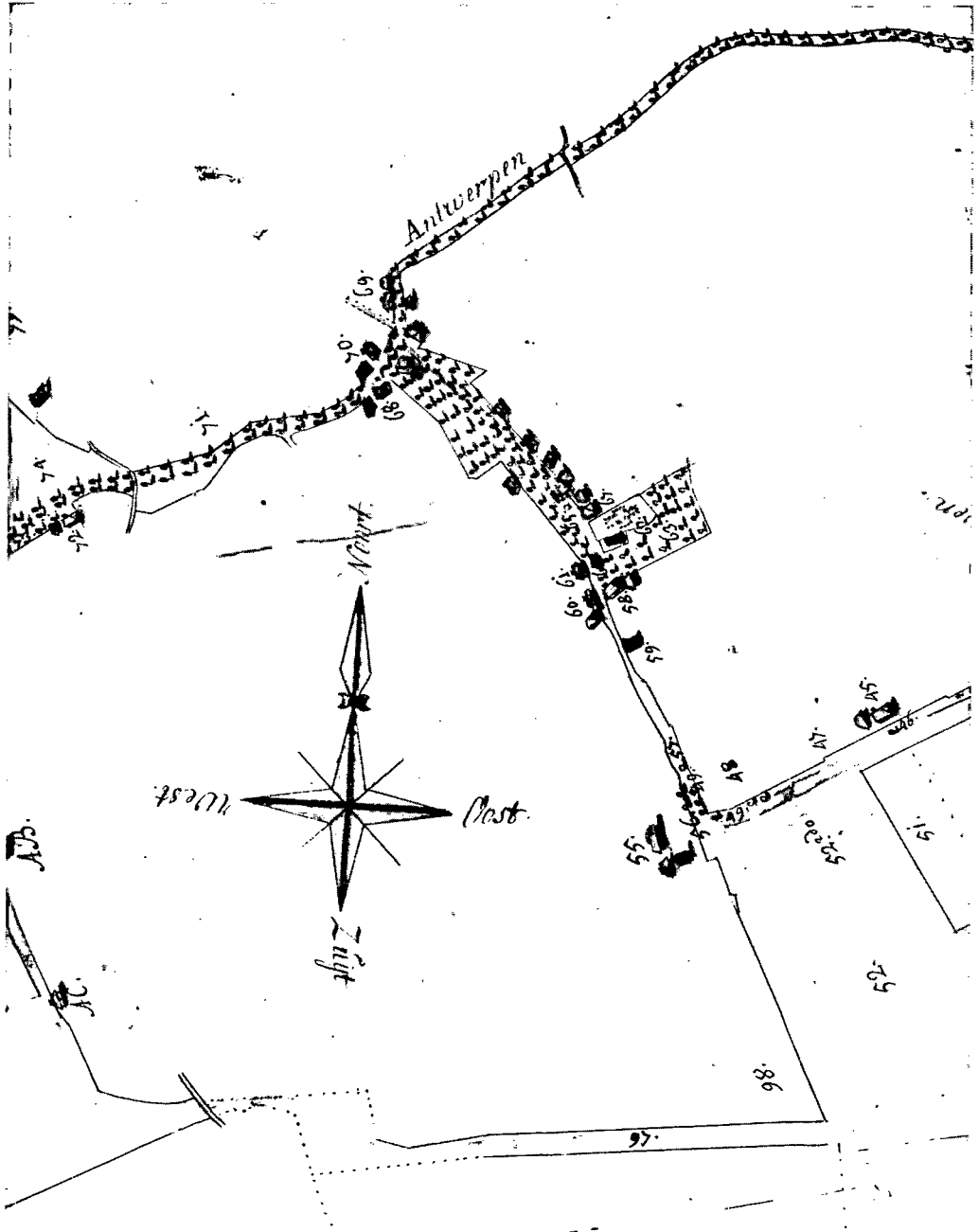
Deze kerk stond in een open hoevenzwerf, zonder enige verdichting van de bebouwing

nabij. Tussen de kerk en de middeleeuwse grote weg van Antwerpen over Hoogstraten naar 's-Hertogenbosch, lag het Sint Lenaartsveld. Omstreeks 1500 werd het beschreven als een terrein "daer de eijke op staen neffens de pat naer Varenbrake", "een velt daer de eijke op staen rond de kerk", "daer de cramen op staen".¹ Eén huis was gesitueerd aan de kerkmuur, alle andere stonden verspreid in Houthoven. Binnen Houthoven ontwikkelde de omgeving van de kerk zich tot een zelfstandige boerengemeenschap, een eigen gehucht. In 1524 bleek dat reeds geruime tijd met hekken te zijn afgegrensd tegen het "restant" van Houthoven.

Het veld en een uitgestrekte hoeve waren in handen van het Falconklooster te Antwerpen. Dit klooster liet in 1654 een kaartboek van haar bezittingen samenstellen. Daarin bevindt zich

Figuur 1. Sint-Lenaarts in 1654 (het noorden is rechts). Rijksarchief Antwerpen, Fonds Faconsklooster/Mariendal nr. 18, f. 20. Fragment; foto K. Leenders.

Figuur 2. Sint-Lenaarts in 1777 (het noorden is boven). Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaarten en plans in handschrift nr. 2510. Fragment; foto ARA Brussel.

de afgebeelde kaart van het Sint Lenaartsveld, met de eikebomen er nog op, maar zonder de “cramen” (figuur 1). De ligging van het veld aan de grote weg is inderdaad gunstig voor het houden van markten. Van de Turnhoutse tijdwevers was bekend dat ze te Sint-Lenaarts markt hielden en nu weten we dus precies wáár dat gebeurde. Uit de kaart van 1654 blijkt dat er nog geen sprake is van een bebouwingsconcentratie bij de kerk.

Op de kaart van Ferraris uit 1777 zien we bij de kerk enkele huizen afgebeeld. Het veld is echter nog een onbebouwde ruimte (figuur 2). Heel anders is de situatie op de kadastrale overzichtskaart van 1852 (figuur 3). Op het Sint Lenaartsveld zijn twee wegen verschenen, die aan weerszijden bebouwd zijn. Tussen kerk en hoofdweg ligt er nu een dorpskern! Deze plotse bouwactiviteit rond 1800 doet vermoeden dat het bezit van het Faonsklooster, nadat het als “zwart goed” door de staat genaast was, in handen van een bouwspeculant is geraakt, die heeft ingespeeld op een sluimerende be-

hoefte hier een dorpskom te vormen.

De vorming van een echte dorpskom werd gevolgd door een succesvol streven naar zelfstandiging van de kerk van Sint-Lenaarts: het nieuwe dorp werd in 1842 een parochie en in 1846 zelfs een zelfstandige gemeente. De grote fusie van gemeenten in 1976 herstelde evenwel weer de oude wereldlijke relatie tussen Sint-Lenaarts en Brecht.

Sint-Lenaarts is een voorbeeld van een gemeenschap die al erg oud is (van vóór 1262), die zich al rond 1500 afzette tegen zijn burens en een marktplein kende, en toch pas rond 1800 een dorpskom ontwikkelde. Uit deze ontwikkeling blijkt weer eens hoe ingewikkeld de ruimtelijke ontwikkeling van een dorpskern kan zijn en hoe voorzichtig we om moeten gaan met het 19e-eeuwse kaartbeeld.

Noten

1. Algemeen Rijksarchief Brussel, Fonds Lalaing nr. 1191, f. 2v, 3, 14v en 15 (anno 1500).

Figuur 3. Sint-Lenaarts in 1852 (het noorden is boven). Nationaal Geografisch Instituut Brussel, Kadastrale overzichtskaart nr. 104bis. Fragment; foto K. Leenders naar een door prof. H. van der Haegen te Leuven beschikbaar gestelde dia.